

KORKUT ATA TÜRKİYAT ARAŞTIRMALARI DERGİSİ

Uluslararası Dil, Edebiyat, Kültür, Tarih, Sanat ve Eğitim Araştırmaları Dergisi

The Journal of International Language, Literature, Culture, History, Art and Education Research

Sayı/ Issue 24 (Mart/ March 2026), s. 881-6
Geliş Tarihi-Received: 10.02.2026
Kabul Tarihi-Accepted: 29.03.2026
Araştırma Makalesi-Research Article
ISSN: 2687-5675
DOI: 10.5281/zenodo.19282632

19. Yüzyıl Şairlerinden Abdülmecîd Zühdi Efendi ve Dîvân'ı*

A poet from the 19th Century Abdülmecîd Zühdi Efendi and His Dîvân

Serkan TÜRKÖĞLU**
Habib ERDEM***

Öz

Kadim kültür ve medeniyetimizin en somut göstergelerinden biri olan divan edebiyatı geleneği içerisinde, yüzyıllar boyunca çok sayıda şair kalem oynatarak zengin bir edebî birikim oluşturmuştur. Çalışmanın temel odağını, bu edebî birikimi içerisinde barındıran divan edebiyatının 19. yüzyıldaki temsilcilerinden biri olan Abdülmecîd Zühdi Efendi ve *Dîvân*'ı teşkil etmektedir. Söz konusu şair hakkında biyografik bilgi sunan kaynakların oldukça sınırlı olması nedeniyle, yaşamına dair ulaşılan veriler büyük oranda kendi eserinden elde edilen ipuçlarıyla şekillenmektedir. Amasyalı olan ve köklü bir aileye mensubiyetle dikkat çeken Zühdi Efendi, refah içinde bir ömür sürmüştür. Mahkeme üyeliği gibi önemli bir görevde bulunmuş, resmi vazifesinin yanı sıra şiir ve edebiyatla da yakından ilgilenmiştir. Kendisinin edebî mirası olan *Dîvân*, tek nüsha olması bakımından büyük önem arz etmektedir. Milli Kütüphane'de '06 Mil Yz Fb 340' numarasıyla kayıtlı olan rika hatlı eserin serlevhasında '*Dîvân-ı Zühdi*' başlığı yer almaktadır. Çalışma kapsamında öncelikle müellifin hayatı, bağlı olduğu tarikatı, mesleği ve edebî kişiliği ele alınmış; ardından eserinin biçimsel yapısı incelenmiştir. Makale sınırları dâhilinde hazırlanan bu çalışmada, adı geçen şahsiyeti ve eserini bilim dünyasına tanıtmak asıl hedef olarak belirlenmiştir. Bu sayede, divan edebiyatı araştırmalarına ve akademik literatüre özgün bir katkı sunulması amaçlanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Abdülmecîd Zühdi Efendi, divan edebiyatı, şiir, araştırma, dil, 19. yüzyıl.

Abstract

The tradition of divan literature, one of the most tangible manifestations of our ancient culture and civilization, has produced a rich literary legacy over the centuries, with numerous poets wielding their pens. This study focuses primarily on Abdülmecîd Zühdi Efendi and his Divan, one of the 19th-century representatives of divan literature, which embodies this rich literary heritage. Due to the limited number of biographical sources about this poet, the available information about his life is largely shaped by clues obtained from his own work. Born in Amasya and belonging to a prominent family, Zühdi Efendi lived a life of prosperity. He held an important position as a member of the court and, alongside his official duties, was closely involved with poetry and literature. His literary legacy, his *Dîvân*, is of great importance as it is the only surviving copy. Registered in the National Library under the

* Bu makale, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsünde birinci yazar danışmanlığında hazırlanmakta olan "Abdülmecîd Zühdi Dîvânı: İnceleme-Metin" adlı doktora tezinden üretilmiştir..

** Prof. Dr., Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: turkoglu5858@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-6203-6717.

***Doktora Öğrencisi, Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, e-posta: habiberdem60@hotmail.com, ORCID: 0000-0002-5981-3642.

number '06 Mil Yz Fb 340', the work, written in Rika script, bears the title '*Divân-ı Zühdi*'. This study first examines the author's life, the religious order he belonged to, his profession, and his literary personality; then, the formal structure of his work is analyzed. The main objective of this research, prepared within the scope of this article, is to introduce this individual and his work to the academic world. In this way, it aims to make an original contribution to classical Ottoman literature research and academic literature.

Keywords: Abdülmecid Zühdi Efendi, divan literatüre, poetry, research, language, 19th century.

Giriş

Divan edebiyatı yüzyıllar boyunca Osmanlı coğrafyası içerisinde en büyük sanat alanlarından biri olarak varlığını sürdürmüştür. Bu büyük sanat alanı, bünyesinde pek çok farklı inanç, kültürel katman ve toplumsal değeri harmanlayarak zengin bir terkip oluşturmuştur. Birbirinden kıymetli şairlerin her asır verdikleri eserlerle bu edebiyat varlığını sürdürmüştür. 13. yüzyılda vücut bulmaya başlayan 19. yüzyıla kadar belli evrelerden geçerek gelen divan edebiyatı, bu uzun süre içerisinde kendi geleneğini de oluşturmuştur. Şairlerin şiirlerini neye göre ve nasıl oluşturacağı hemen hemen bellidir. Söz gelimi aruz ölçüsünü kullanmayan bir divan şairinden söz etmek mümkün değildir. Her yüzyılda, yüzlerce şair bu edebiyatta bir iz bırakmak, kendini sanat ve edebiyatta kanıtlamak için çaba göstermiştir. Elbette ki bu şairlerin hepsi bir Fuzûlî (ö. 1556), bir Bâkî (ö. 1600), bir Nedîm (ö. 1730) seviyesine ulaşamamıştır. Ancak şurası var ki her bir şair kendince bu edebiyata bir şeyler katma gayesinde olmuştur. Bu gaye de eserlere sanatsal açıdan renklilik olarak yansımıştır.

Divan edebiyatının Osmanlı sahasında hüküm sürdüğü altı yüz yıllık sürede, her yüzyıl bu edebiyat içinde farklı gelişmeler yaşanmıştır. Örneğin 18. yüzyıl divan edebiyatında, önceki yüzyılların ihtişamı pek görülmez. 19. yüzyılın ilk yarısı bir önceki yüzyılın neredeyse devamı niteliğindedir. Edebiyat namına yeni ve özgün bir ses getirecek oluşumlara rastlanmaz. Bu yüzyılın önemli şairleri arasında Keçecizâde İzzet Molla (ö. 1829), Enderunlu Vâsıf (ö. 1824), Leylâ Hanım (ö. 1848), Şeref Hanım (ö. 1861), Osman Nevres (ö. 1876), Leskofçalı Gâlib (ö. 1867) gibi isimler yer alır (Ünver, 1988, s. 132). Bu isimler genel itibarıyla geleneği sürdürme çabasıdadırlar. Şiirlerinde dikkat çekici çıkışlar görölse de bu çıkışlar, divan edebiyatının geleceği için umut verici bir noktada değildir. 19. yüzyılda divan şiirinin seyri üç edebî teşekkül üzerinden görülebilir. Bunlardan birincisi Encümen-i Şuarâ topluluğudur. Bu topluluğun amacı bir önceki yüzyılın divan şairlerini örnek alarak divan şiirini canlandırmak olmuştur. Encümen üyeleri, her hafta Hersekli Ârif Hikmet Bey'in evinde toplanıp yazdıkları şiirler üzerine çeşitli yönlerden yorumlar, eleştiriler getirirlerdi. Leskofçalı Gâlib, Yenişehirli Avni, Osman Şems, Kâzım Paşa, Hersekli Ârif Hikmet Bey, Üsküdarlı Hakkı, Eşref Paşa, Ziyâ Paşa ve Nâmık Kemal bu topluluğun şairlerinden bazılarıdır.

İkinci grup ise mahallileşme akımını sürdürmeye çalışanlardır. 18. yüzyılda Nedîm'le en kuvvetli temsilcisini bulan bu akım, gittikçe yozlaşarak 19. yüzyılda bayağılığa düşmüştür. Mahallileşme akımının tesirindeki şairler, halk ağzına özgü söyleyiş ve tabirleri herhangi bir estetik sınırlamaya tabi tutmaksızın şiir dünyalarına dâhil etmişlerdir. Şairlerin duygu ve hayal derinliğinin zayıf kalması, kuru ve sadece vezne uydurulmuş eserlerin ortaya çıkmasına yol açmıştır. Önceki yüzyıllarda âdeta gözbebeği konumunda bulunan aşk ve sevgi gibi kavramlar, bu yüzyılda cinsellik içeren ifadelerin de şiire girmesiyle eski görkemlerini kaybetmişlerdir. Enderunlu Vâsıf, İzzet Molla, Hızırâğazâde Said, Fatîn Dâvud gibi şairler, bu yüzyıldaki mahallileşme akımının bazı temsilcileridir. Üçüncü ve son edebî zümre ise dinî-tasavvufî şiirler yazarlardır. Birkaç müstakil şiiri dışarıda tutarsak, bu şairlerin şiirlerinde de çoğunlukla eskinin tekrarlandığı görülmektedir. Dinî-tasavvufî düşünceyle şiir yazar bazı şairler şöyledir: Nâsır Abdülbâkî Dede, Müştâk Baba, Safâyî Dede, Tûrâbî Baba, Şeyh Nazîf ve Osman

Şems. Her ne kadar bu üç topluluk için eskiden öteye gidemediler gibi ifadeler kullanılsa da bahsedilen bu üç gruptaki şairler öyle ya da böyle 19. yüzyıl Türk edebiyatını ayakta tutan isimlerdir (Ünver, 1988).

1. Abdülmecîd Zühdi Efendi'nin Hayatı

Abdülmecîd Zühdi Efendi hakkında ulaşılabilen bilgiler kısıtlıdır. Birkaç kaynak dışında, dönemiyle ilgili yayımlanmış şair tezkireleri ve tarih kitapları başta olmak üzere başvuru alan birçok kaynakta ismi yer almamaktadır. Abdülmecîd Zühdi Efendi'den bahseden en önemli kaynak Abdizâde Hüseyin Hüsameddin Yasar'ın *Amasya Tarihi* adlı eseridir. Abdülmecîd Zühdi Efendi'nin adının geçtiği bir diğer kaynak ise yine Hüsameddin Yasar'ın *Amasya Tarihi* adlı eserinden yola çıkılarak Metin Hakverdioğlu tarafından hazırlanan ve *Amasya Tarihi*'nin şairler tezkiresi kısmını içeren *Amasyalı divan şairleri* adlı eseridir. Abdülmecîd Zühdi Efendi'yle ilgili bu eserdeki bilgiler, Hüsameddin Yasar'ın *Amasya Tarihi*'nde geçen bilgilerdir (Hakverdioğlu, 2024, s. 395). *Amasya Tarihi*'ndeki verilere göre Zühdi Efendi Amasyalıdır. Zühdi Efendi'nin soyu Amasya'nın Küpceğiz Mahallesi'nde oturan ve tanınmış bir aile olan Hindizâdelere dayanmaktadır. Yasar'ın eserinde, şairin doğum tarihi ile ilgili bir bilgi bulunmamaktadır. Ölüm tarihi ve ailesiyle ilgili yer alan bilgiler ise çelişkilidir. Yasar, eserinin "Abdülmecîd Zühdi Efendi" bölümünde, Zühdi Efendi'nin babasını Mehmet Ağa olarak vermektedir: "*Küpceğiz Mahallesi halkından ve eski sipâhîlerden Mehmed Ağa bin İsmâîl Ağa'nın oğludur.*" Öte yandan eserin "Ahmet Ağa-Hindizâde" bölümünde ise Abdülmecîd Zühdi Efendi'yi Ahmet Ağa'nın oğlu olarak göstermektedir: "*Küpceğiz Mahallesi eşrâfından el-Hâc Mehmed Ağa bin el-Hâc Ahmed Ağa bin el-Hâc Ali Bey bin Hindî Ahmed Paşa'nın mahdûmudur. Oğulları mahkeme a'zâsından ve şu'arâdan Abdülmecîd Zühdi Efendi 1308'de ve Sipâhi el-Hâc İsmâîl Ağa 1312'de vefât etdi.*" Bu iki bilgiden hareketle Zühdi Efendi'nin babasıyla ilgili iki farklı durum ortaya çıkmaktadır. Mezûr eserde ayrıca "Hasan Ağa-Hindi El-Hac" başlığı altında bir kişi daha yer almaktadır. Bu kısımda bahsedilen Hasan Ağa'nın babasının adı Hüseyin, dedesinin adı Mehmet'tir. Hasan Ağa'nın Zühdi Efendi'nin, büyük dedelerinden olduğu anlaşılmaktadır (Yasar, 2022, s. 229, 584, 623). Bu bilgilerden yola çıkarak varılan sonuç ise kesin olmamakla beraber Zühdi Efendi'nin babasının Ahmet Ağa olduğu yönündedir. Yani Zühdi Efendi Mehmet Ağa'nın torunudur. Yasar eserinde, Abdülmecîd Zühdi Efendi başlığını oluştururken "Mehmet Ağa bin İsmail Ağa oğludur" yazıp Ahmet Ağa'yı atlamış, unutmış veya görmemiştir. Eğer yazar, Ahmet Ağa'yı ekleyip Ahmet Ağa bin Mehmet Ağa bin İsmail Ağa oğludur deseydi daha doğru bir bilgi olurdu. Çünkü Ahmet Ağa'nın iki oğlu vardır biri Zühdi Efendi biri ise İsmail Ağa'dır. Bu durumda Ahmet Ağa oğullarından birinin adına dedesinin adını yani İsmail'i vermiştir. Ayrıca Zühdi Efendi'nin oğlunun adı da Mehmet'tir. Zühdi Efendi de aynı şekilde dedesinin ismini oğluna vermiştir. Türk kültüründe aile büyüklerinin ismini yaşatma gibi bir gelenek olduğundan, ulaşılan sonucun doğru olması kuvvetle muhtemeldir.

Abdülmecîd Zühdi Efendi'nin doğum tarihi bilinmemektedir. Ölüm tarihine ilişkin ise iki farklı tarih vardır. Hüsameddin Yasar, eserinin "Ahmet Ağa-Hindizâde" kısmında, Zühdi Efendi'nin ölüm tarihini H.1308/M.1890-91 olarak belirtmiştir. Zühdi Efendi'den bahsettiği bölümde ise şairin ölüm tarihini H.1314/M.1896-97 olarak vermiştir. Dolayısıyla Zühdi Efendi'nin bu iki tarihten birinde ölmüş olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Abdülmecîd Zühdi Efendi'nin eğitimi ve mesleği konusunda çok fazla bilgi yoktur. Yasar'a göre biraz ilim ve marifet edinmiştir ve adliye mahkemesinde stajyerlik eğitimi almıştır. Daha sonra ise aynı mahkemede, mahkeme üyesi olmuştur (2022, s. 584).

Abdülmecîd Zühdi Efendi'nin hayatının anlatıldığı bu bölümde, şairin yaşadığı şehir olan Amasya'da yaptığımız araştırmalarda elde edilen bazı bilgileri de belirtmekte

fayda görülmektedir. Şairin ve ailesinin o dönemde Amasya’da yaşamış olduğu Küpceğiz Mahallesi, Amasya İl Nüfus Müdürlüğü verilerine göre bugün “Küpceğiz” adıyla resmî olarak yer almamaktadır. Küpceğiz Mahallesi, şu anda Üçler Mahallesi içerisinde bulunmaktadır. Bugünkü Üçler Mahallesi’nde, Küpceğiz Mahallesi’yle birlikte yer alan ve isimleri günümüzde kullanılmayan diğer mahalleler ise Devehane, Çeribaşı, Recep ve Yabancılar Mahalleleri’dir. Abdülmecîd Zühdi Efendi’nin, Amasya İl Nüfus Müdürlüğü’ndeki nüfus kütük defterlerinde aile kaydının var olduğu bilgisi, Nüfus Müdürlüğü yetkililerince teyit edilmiştir. Fakat bu defterlerde yer alan bilgiler, edilen tüm ısrarlara rağmen yasal gerekçelerle paylaşılmamıştır. Sadece şairin doğum tarihi, eldeki verilerle karşılaştırılması için, bu çalışmada belirtilmemek kaydıyla tarafımıza iletilmiştir. Bu noktada şunun ifade edilmesi gerekir ki şairin nüfus kütük defterinde yazan doğum tarihi, bir insanın normal yaşam süresi göz önüne alındığında, Hüsameddin Yasar’ın şairin ölümüyle ilgili verdiği tarihlerle büyük bir uyumsuzluk göstermektedir. Abdülmecîd Zühdi Efendi’nin mezarının tespitiyle ilgili Amasya’da yapmış olduğumuz çalışmalarda herhangi bir bilgiye veya bulguya ulaşamamıştır.

Abdülmecîd Zühdi Efendi’nin yaşadığı Küpceğiz Mahallesi’ni de içine alan şu anki Üçler Mahallesi’nden bir kare/ Amasya.

2. Tarikatı

Dîvân’da Nakşibendiye tarikatıyla ilgili olarak pek çok şiir yer almaktadır. *Dîvân*’ındaki bu şiirlere bakıldığında, Abdülmecîd Zühdi Efendi’nin Nakşibendiye tarikatına bağlı olduğu anlaşılmaktadır. Zühdi Efendi, bu tarikat kolunda bir şeyhi olduğunu da belirtmektedir. Şiirlerinde bu hususlar açıkça görülmektedir. Nakşî olan Zühdi Efendi, şeyhinden ve tarikatından bahsettiği bazı şiirlerinin içerisinde mürşidi ve tarikatı için son derece övücü ifadeler kullanmaktadır.

Onulmaz sînede rencûremize merhem sensin
Harâbâ dilimin âbâdına bir hem-demim sensin
Beni irşâd iden âlemde şeyh-i ekberim sensin
Târîk-i Nakşibendiyye’de Hak rehberim sensin
Bu esrâr-ı hakikatdeki zîrâ mahremim sensin (Muh. 1/1)¹

Zühdiyâ it dem-be-dem meclis-i Nakşî’ye devam
Dervişânlar kapısından çıkmadı tehî daha (G. 23/6)

¹ Nazım şekillerinin ve bazı türlerin makaledeki kısaltmaları şöyledir: NŞ: Naat-ı Şerif, Müst.: Müstezat, G: Gazel, Ş: Şarkı, Mur.: Murabba, Muh.: Muhammes.

3. Edebî Kişiliği

Abdülmecîd Zühdi Efendi çok hacimli bir *Dîvân* tertip etmiştir. Elbette ki bu hacimli *Dîvân*'ı oluştururken hem geleneğe uymak hem şiirselliği yakalamak hem de etkileyici şiirler yazmak her şair gibi Abdülmecîd Zühdi Efendi'nin de en önemli isteğidir. Zühdi Efendi bu isteğe ulaşmak için çokça çaba da harcamıştır. Bu çaba onun şiirlerine bakıldığında görülmektedir. Ancak kalıcılık, söyleyiş güzelliği, estetik, sanatkârlık gibi kavramlara ne denli ulaşmış ulaşmadığı şiirlerinden hareketle belirlenebilir. Bu, şairin edebî kişiliğiyle ilgili daha doğru bilgilerin ortaya çıkmasını sağlayacaktır.

Abdülmecîd Zühdi Efendi'nin *Dîvân*'ında baştan sona birçok ilginç şiir ve söylem vardır. *Dîvân*'ın baş kısımlarında yer alan birinci muhammesin son bendinde geçen şu ifade, bugün iyi bir şiirde aranılan dilin ötesinde bir anlam taşımaktadır. Bu tür söyleyişler, özellikle saygın ve değer verilen bir kişi için dile getirildiğinde bu durum daha da belirgin hâle gelmektedir. Abdülmecîd Zühdi Efendi hocasını-mürşidini bulduğunu şöyle bildirir:

Aradın mürşîdin âlâsını buldun yeter Zühdi
Muhabbet eyleyip bin cân ile tevhid ider Zühdi
Delil ol râh-ı Hakk'ı bulmaya dâim gider Zühdi
Târîk-i Nakşibendiyye'de Hak rehberim sensin
Bu esrâr-ı hakikatdeki zîrâ mahremim sensin (Muh. 1/4)

Abdülmecîd Zühdi Efendi, dizelerdeki söz dizimini sıklıkla değiştirmiştir. Muhtemelen vezin kaygısıyla yapılan bu müdahaleler, şiirinin akıcılığına ve sanatsal değerine zarar vermiştir. Şiiri okurken kulağı tırmalayıcı durumlar hemen görülür.

Ravza-i hüsninde oldukça küşâd bu güllerin
Her yanağında olur bir deste gül sümbüllerin
Gönlümü bend eyledi bir şilte kâküllerin
Âhirimiz mebhût ider feryâdını bülbüllerin
Ra'd-ı bir femden yanar dünyâ bütün etsem âh (Muh. 10/3)

Bu beyitte, *yanar bütün dünya ah etsem veya ah etsem yanar bütün dünya* demesi gerekirken vezne uydurmak amacıyla yukarıdaki sıralamayı tercih etmiştir. Bir başka beyitte ise şair hem söz dizimine hem de mısranın anlamına uygun kelime bulmak noktasında farklı tasarruflarda bulunur.

Ben meyl eyleyli âlemde sen rûy-ı güle
Oldı zebân nâ-gehân mânend-i veş bir bülbüle
Zühdi'yi bend eyledin rişte-i sümbül kâküle
Oldı zebân nâ-gehân mânend-i veş bir bülbüle (§. 3/5)

Bu bentte *oldı* kelimesi yerine *döndi* kelimesi tercih edilebilirdi ve anlama daha uygun düşebilirdi. Yine *oldı zeban* yerine *zeban oldı* denebilirdi.

Günlük dilde halk arasında kullanılan ama şiirlerde pek rastlanılmayan kelimeler de Zühdi Efendi'nin şiirlerinde kendine kolaylıkla yer bulmuştur. Şiirlerinde bunun örneklerini görmek mümkündür. Aslı *açıktan ölmek* olan ama yerelde *acımdan ölmek*, *acımdan ölmek* şeklinde zuhur eden ifadeler bunlardan biridir. Aşağıdaki bentte görüleceği üzere *acımdan* kelimesinin şiirde kullanımı şiir estetiği açısından olumlu bir yaklaşım değildir.

Le'îmden meded ümîd eylemem ben ölsem acımdan
Kanâ'at zümresinden olduğumdan serde tâcım var
Ararım bulamadım emsâlin zerre bu âlemde
Dem-â-dem didârın görmeye bisyâr ihtiyâcım var (§. 9/3)

Abdülmecîd Zühdi Efendi, bazen uçarı bir edâyla da şiir söylemekten geri durmaz. Onu bir anda ele avuca sığmayan, haşarı, çapkın bir şekilde görmek de mümkündür. Konularının uygunluğu gereği özellikle şarkılarında ve gazellerinde yer yer böyle bir tavır takınmıştır. Şarkılarının birinde buna şahit olunabilir.

*Gel la 'l-i lehim bezmime sizden tatalım biz
Bir zevk idelim şîr u şekkere katalım biz
Ahşâmlar isen bir gece bizim ile tenhâ
Senin ile bir câmede ranâ yatalım biz* (Ş. 16/1)

Zühdi Efendi'nin şiirlerinde ortaya çıkan bir diğer husus ise çok sıradan, basit bir hitaptır. Şair, lirizmini canlı kılmak isterken seçtiği sözcükler enteresandır. Ama bu enteresantlık, şiir gibi her sözcüğü kabul etmeyen, büyük bir işçilik isteyen bir sanat dalında biraz iğreti durmuştur.

*Tîr-i nigâhu eyledi bu sinemi mecrûh
Nasıl ideyim aşkla bu giceyi sabûh
Zîbâ görünür dîdeme hüsn-i gül-i memdûh
Tevhîd iderek halkaya sâlik düzüldünce* (Mur. 3/3)

*Şimşîri miyânına bağlı dili kanlu güzel
Gamzeniz cân alıcı görünür ulu etlü güzel* (Ş. 17/1)

Yaralı bir gönlün gecesinin sabaha kavuşmasını, daha nitelikli bir söylemle aktarmak elbette ki önemlidir. Hem kendi duygularının samimiyeti ve ciddiyeti için hem de karşı taraftaki için bu böyledir. Ancak şair sadece akşam-sabah tezatlığını kullanarak bir soru şeklinde bunu vermeyi yeğlemiştir. Örnekte geçen sevgili için *ulu etlü güzel* sıfatı ise bir sevgiliye övgü için söylenebilecek en son sözlerden biridir. Bu vasıflara göre gözümüzde etli, canlı, kanlı bir güzel belirmektedir.

Şiir sanatı da diğer sanat dalları gibi bir mesajı karşısındakine doğrudan ileten bir sanat dalı değildir. Şiirdeki ana amaç bir duyguyu, düşünceyi en güzel ve etkileyici şekilde yansıtmaktır. Şiirde aslanan duyguyu hissettirmektir, tattırmaktır. Türk edebiyatı, bu tarife uygun şiirlerle doludur. Hal böyleyken Zühdi Efendi, şiirlerinin bir kısmında şiir tekniği için uygun olmayan bir konuşma vaziyetine, bir şeyler anlatma derdine kendini kaptırır.

*İltifât eylemedin yazdığımız nâmelere
Ben de bilmem ki neden böyle gazab oldu sana*

*Sizi memnûn edecek sözleri tahrîr eyledim
Bir cevâb gelmedi ey bana neseb noldı sana* (G. 7/4-5)

Bir şair doğaldır ki şiirlerinin tamamında aynı etkiyi düzeyini yakalayamaz. Bir de Abdülmecîd Zühdi Efendi gibi çok sayıda şiir yazmışsa bunu gerçekleştirmek hiç de kolay değildir. Zühdi Efendi, niteliği düşük birçok şiirinin yanında elbette ki kulağa hoş gelen, ifade ve etki gücü yüksek olan estetik mısralar da yazmıştır. Bu da onun şairliğinin bir gücüdür.

*Bir iki gün ömür için dünyâyâ minnet eylemem
Bir misâfir âdemim kevn-i mekân ağlar bana* (G. 20/2)

*Bir zamân âh eyleyüp giryân olursam kime ne
Bir zamân virân iken umrân olursam kime ne* (G. 634/1)

*Şîve-kârım kim büyütdi böyle müstağnâ seni
Hûblara olmaya mümtâz kâmet-i bâlâ seni* (G. 688/1)

Bütün bu sayılanların yanında onu içli, yakarıcı, samimi bir üslupla da görmek mümkündür. Bu da Zühdi şiirini biraz olsun renkli bir kıvama getirmektedir.

*Kılma yâ Rab Zühdi'yi zümre-i gümrâhdan şümâr
Gönlümüzden cümle bed-efkârilere oldı refî'* (G. 336/6)

*Varmaya yüz karasıyla Zühdiyâ eyler hicâb
Ukbâya varınca sen ol yâ Resûlullâh şefî'* (G. 337/6)

Abdülmecîd Zühdi Efendi'nin dili anlaşılacak kadar zor olmadığı gibi çok basit bir dil de değildir. O, kendini anlaşılabilirlik veya da anlaşılabilirlik için zorlayan bir şair değildir. Eğitimi ve şairlik müktesebatınca kullandığı doğal bir dili vardır. Arapça ve Farsça tamlamaları kullanır ama bunu belli bir orantıda tutmayı bilir. Arapça ve Farsça tamlamalar ve bu dillere ait müstakil kelimeler şiiri tamamen örtmez. Bunun yanında şairin, 18. ve 19. yüzyıllarda görülen dilde sadeleşme hareketlerinden etkilendiği söylenemez.

*Bu râha girmeyince bilmedim bu râzı ben ammâ
Hicâb-ı perde seni çâk itmeye aldım haber ey rûh*

*Murâdın var ise pîr-i mugândan âlî himmet al
Gönül kışverini âbâd iden görmez keder ey rûh* (G. 90/4-5)

Abdülmecîd Zühdi Efendi'nin şiirlerinde, doğrudan etkilendiği divan şairleri vardır. Fuzûlî (ö. 1556), Koca Râgıb Paşa (ö. 1763), Enderunlu Vâsıf (ö. 1824), Bâkî (ö. 1600) ve Nedîm (ö. 1730) bunlardan bazılarıdır. Zühdi Efendi, bu şairlerden Fuzûlî, Koca Râgıb Paşa, Bâkî ve Nedîm'e nazireler bile yazmıştır. Bilindiği üzere nazire şiir, bir şairin şiirine sonradan bir başka şair veya şairin kendisi tarafından, kafiye veya kafiye ve redifleri aynı olan, aynı vezinde ve konuda yazılan, çoklukla gazel ve kasidelerde görülen benzer şiirlerin genel adıdır (Yavuz, 2013, s. 359). Divan edebiyatında yaygın olan nazirecilik geleneğine Zühdi Efendi'de böylece uyumştur. Zühdi Efendi ve diğer şairlerin şiirlerini karşılaştırmak için, makale hacminden ötürü gazellerin ilk ve son beyitleri alınmıştır. Benzerlikler örnekler üzerinden fark edilecektir. Bu mevzuda ilk örnek, Fuzûlî'nin "meni candan usandırdı, cefadan yar usanmaz mı?" dizesiyle başlayan gazelidir.

*Meni candan uşandırdı cefâdan yar usanmaz mı
Felekler yandı ahumdan murâdum şemî yanmaz mı*
...
*Fuzûlî rind-i şeydâdur hemîşe halka rüsvâdur
Sorun kim bu ne sevdâdur bu sevdadan usanmaz mı* (Kılınç, 2021, s. 628-629)

*Vücûdum âteş-i aşka düşüp ayâ tayanmaz mı
Gönül pervâne oldı şema-ı deycûra yanmaz mı*
...
*O mümtâz ile ülfetden hemîşe bezm-i sohbetden
Bu sevdâ-yı muhabbetden gönül Zühdi usanmaz mı* (G. 658/1-7)

18. yüzyıl devlet adamı ve şairlerinden Koca Râgıb Paşa'nın "söyler" redifli gazeli de Abdülmecîd Zühdi Efendi'nin nazire yazdığı gazellerdendir. Her iki gazelde aşağıda verilmiştir.

*Harâbâtı görenler her biri bir hâletin söyler
Letâfet nakl ider rindân ü zâhid sıkletin söyler*

...
Perişân hâtırım da nükte-i serbeste-veş kaldı
Ne kimse hikmetin anlar ne Râgıb illetin söyler (Demirbağ, 1999, s. 231)

Harâbâ dehrin âlem her biri bir hâletin söyler
Safânın lezzetin almış olan keyfiyyetin söyler

...
Hevâya olmadan tâb bizi men eyleyüp zâhid
Behiştin Zühdiyâ ya ukbâdaki lezzetin söyler (G. 185/1-6)

Şair Bâkî'nin aşağıdaki "dönsün" redifli gazeli, Abdülmecîd Zühdi Efendi'nin ilham aldığı ve nazire yazdığı bir diğer gazeldir.

Müheyâ oldı meclis sâkiyâ peymâneler dönsün
Bu bezm-i rûh-bahşun şevkine mestâneler dönsün

...
Bu bezm-i dil-güşâyâ mahrem olmaz Bâkiyâ her kes
Di gelsün ehl-i diller gelmesün bigâneler dönsün (Küçük, 2019, s. 246-247)

Cem oldı nice mey-keş sâkî vir peymâneler dönsün
Kadehler şevke geldi lebler-i mercâneler dönsün

...
Gam u endîşenin def'ine buldı Zühdi bir çâre
Gönül küşâd idelim bezme gel peymâneler dönsün (G. 545/1-6)

Abdülmecîd Zühdi Efendi'nin uçarı söylemlerine edebî kişiliğini anlatırken değinilmişti. Bu yönüyle onda Nedîm tarzı bir söyleyiş olduğunu söylemek yanlış olmaz. Bunun yanında şair, Nedîm'in "olmuş sana" redifli şiirine bir nazire yazmıştır. Hem zemin şiir hem nazire şiir sırasıyla aşağıya verilmiştir.

Haddeden geçmiş nezâket yâl ü bâl olmuş sana
Mey süzülmüş şişeden ruhsâr-ı âl olmuş sana

....
Yok bu şehir içre senin vasf etdiğin dilber Nedîm
Bir perî-sûret görünmüş bir hayâl olmuş sana (Macit, 2017, s. 209)

Cevrin efzûn eyledin şûhum ne hâl olmuş sana
Arzuhâl virsem kabûl emr-i muhâl olmuş sana

....
Bezm-i hâs olalı bu dil-dârıyla sen Zühdiyâ
Fehm olunur şöyle kim va 'd-i visâl olmuş sana (G. 8/1-6)

Enderunlu Vâsıf da Abdülmecîd Zühdi Efendi'nin etkilendiği şairlerden biridir. *Dîvân'*da, onun "yürüsün" redifli şarkısını andıran bir gazel vardır.

O gül-endâm bir al şâla bürünsün yürüsün
Ucu gönlüm gibi ardınca sürünsün yürüsün

...
Alıp âğuşa bu çağında miyân-ı nâzın
Saran ol serv-kadi Vâsıf öğünsün yürüsün (İpekten, 1989, s. 11)

Bezme gel kim gönle şîve-i kâmet yürüsün
Çekmeden zerre ta 'ab hüsn-i melâhat yürüsün

...

*Töve-kâr ol itdiğin günâha âdem dünyâda
Zühdi'den ibret alup halka nedâmet yürüsün* (G. 576/1-6)

4. Dîvân'ı

Abdülmecîd Zühdi Efendi'nin şu ana dek ulaşılan tek eseri *Dîvân'*ıdır. *Dîvân*, geometrik desenli kırmızı meşin kaplı bir cilt içerisinde. *Dîvân'*ın eldeki tek nüshası 06 Mil Yz Fb 340 koleksiyon numarasıyla Millî Kütüphanede kayıtlıdır. Tasnif numarası 813.13, bibliyografik kayıt numarası ise 616723'tür. Bu nüshanın dışında bir nüshaya ulaşılamamıştır. Mevcut bilgiler ışığında başka bir nüshanın olup olmadığı şu an itibarıyla bilinmemektedir. Eser, Bakanlar Kurulunun 10 Eylül 1976 tarihli kararıyla, Fahri Bilge varislerinden satın alınarak Millî Kütüphaneye verilmiştir. *Dîvân'*ın serlevhasında mavi renkli kalemle "*Dîvân-ı Zühdi*" ibaresi yer almaktadır. Eser 160 varaktır. Satır sayılarının varaklara göre farklılık göstermekle birlikte genellikle 18 ile 23 arasında değiştiği görülmektedir. Hat çeşidi rika olan *Dîvân'*ın kâğıt türü esmer cediddir. 160a'da Seyyid Abdülmecîd Zühdi'ye ait temellük mührü vardır. *Dîvân'*daki cetveller kırmızıdır. *Dîvân'*da 16 naat, 4 münacât, 3 terci-i bent, 4 kaside, 2 terkib-i bent, 1 müsemmen, 2 müseddes, 18 muhammes, 4 murabba, 707 gazel, 29 şarkı, 5 tarih, 12 müstezat, 5 lugaz, 12 kıta, 20 müfred, 15 musarra ve 5 manzume olmak üzere eserde toplamda 865 şiir yer almaktadır. *Dîvân'*nın baş ve son beyitleri aşağıda verilmiştir.

Baş: *Yâ Rab zebânım sehv ü haşâdan sen kıl mehcûr
Çokdur kuşûrum eyle kabûl kuluñu ma'zûr*

Son: *Sezâdur söylemek bu 'âleme şîveli bir târîh
Başıldı bu dîvânîñ Zühdiyâ hayru'l-kelâm oldı*

*Dîvân'*ın müellif hattı mı, müstensih hattı mı olduğu konusu net değildir. Bunun sebebi hem tek nüsha olması hem de içerisinde müellif veya müstensih hattı olduğuna dair kesin delil olacak emarelerin olmamasıdır. *Dîvân'*da, yazma eserlerde yaygın olan *ellefehü*; yazdı-telif etti, *sannefehü*; tasnif etti-derledi- yazdı, *nazzemehü*; tasnif etti-nazmetti, *cemahü*; derledi-tasnif etti, *harrerehü*; düzeltti-tashih etti-yazıya döktü-telif etti, *şerahahü*; şerhetti-yorumladı gibi telif kaydı ibareleri yoktur. Yine yazma eserlerde yaygın olan ve istinsah (ferağ) kaydını gösteren *temmeme*, *temme'l-kitabe*, *ketebaha*, *nemakahu*, *nesehahu*, *satarehü*, *resemehü*, *harrerehü* gibi yazdı, kayda geçti, kopya etti, bitirdi (Ece, 2015, s. 337,417) anlamlarına gelen ifadeler *Dîvân'*da bulunmamaktadır. Ancak şöyle bir durum vardır ki *Dîvân'*ın sonunda 4 yerde Abdülmecîd Zühdi Efendi'nin mührü bulunmaktadır. Kişinin mührünün kendisinden başka birinde olmayacağı kanısıyla, *Dîvân'*ın müellif hattı olduğu kesin olmamakla birlikte söylenebilir. "*Tarih-i Dîvân*"adlı şiirde, *Dîvân'*ın basıldığına dair bir ifade vardır. Şiirde, bu basıma işaret eden tarih düşürülmüştür. Fakat *Dîvân'*ın matbu nüshasına erişilememiştir. Buradaki düşürülen tarih H.1292/M.1875-76'dır. Bu tarihin *Dîvân'*ın yazım tarihi olduğu düşünülmektedir. Aynı tarih, şiirin altında da yazmaktadır.

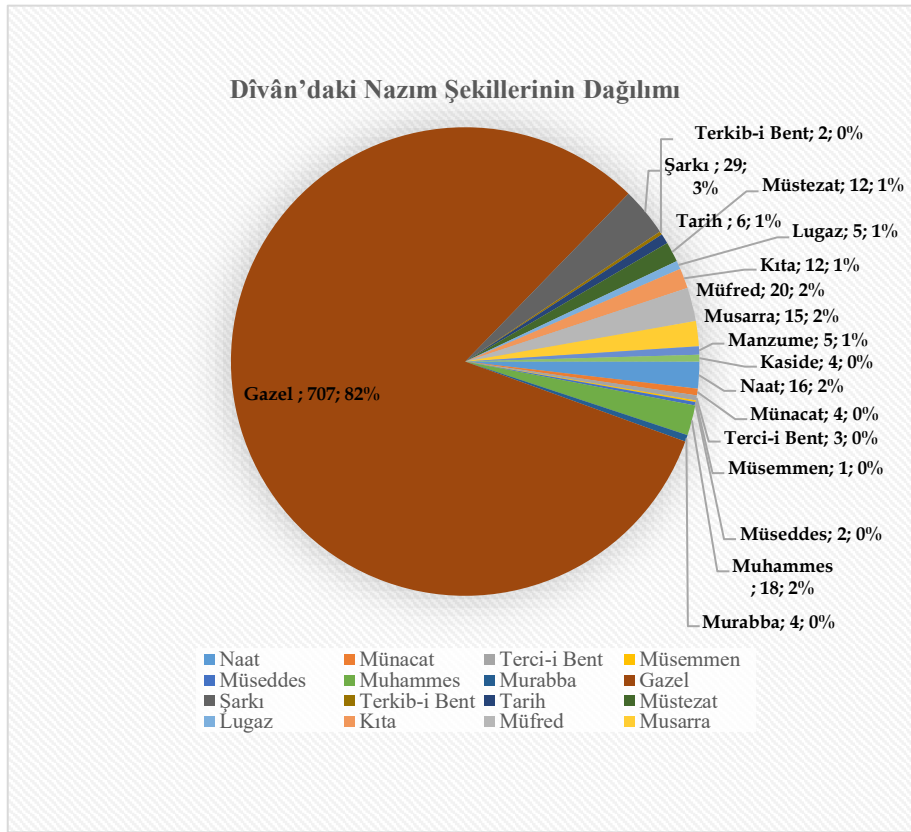
Divan edebiyatında dîvânlar, şekil ve türlerine göre bir düzende oluşturulmuşsa mürettep, belli bir düzende oluşturulmamışsa gayri mürettep sayılır. Mürettep dîvânlarda genellikle sıralama ilk olarak Allah, peygamber, dört halife, diğer din büyükleri ve devlet büyükleri için yazılan kasideler, terkib-i bent, terci-i bent, musammat ve mesneviler şeklindedir. Daha sonra dîvânların büyük bir kısmını tutan gazeller gelir. Gazellerden sonra kıta, rubai, tuyuğ, lugaz, muamma gibi küçük hacimli şiirler yer alır. En sonda ise beyit ve mısralar gelir (Öztoprak, 2023, s. 424). *Abdülmecîd Zühdi Dîvân'*ındaki şiirlerin sıralaması da mürettep dîvânla ilgili bu açıklamaya uygunluk göstermektedir. Bundan ötürü *Abdülmecîd Zühdi Dîvânı*, mürettep bir dîvândır. *Dîvân'*da mülkiyet kaydı ve mühürleri dışında herhangi bir kayıt görülmemiştir.

4.1. Dîvân'ın Şekil Özellikleri

4.1.1. Nazım Şekilleri

Abdülmecîd Zühdi Efendi, hemen hemen her nazım şekliyle şiir yazmıştır. Onun *Dîvânı*'nda gazeller çok geniş bir yer tutar. Tespitlerimize göre *Dîvân*'daki nazım şekilleri şöyledir: 16 naat, 4 münacât, 3 terci-i bent, 4 kaside, 2 terkib-i bent, 1 müsemmen, 2 müseddes, 18 muhammes, 4 murabba, 707 gazel, 29 şarkı, 6 tarih, 12 müstezat, 5 lugaz, 12 kıta, 20 müfred, 15 musarra ve 5 manzume olmak üzere eserde toplamda 865 şiir yer almaktadır. *Dîvân*'da yer alan nazım şekillerinin oransal dağılımı aşağıdaki grafikte gösterilmiştir.²

Tablo 1: *Dîvân*'da yer alan nazım şekilleri.

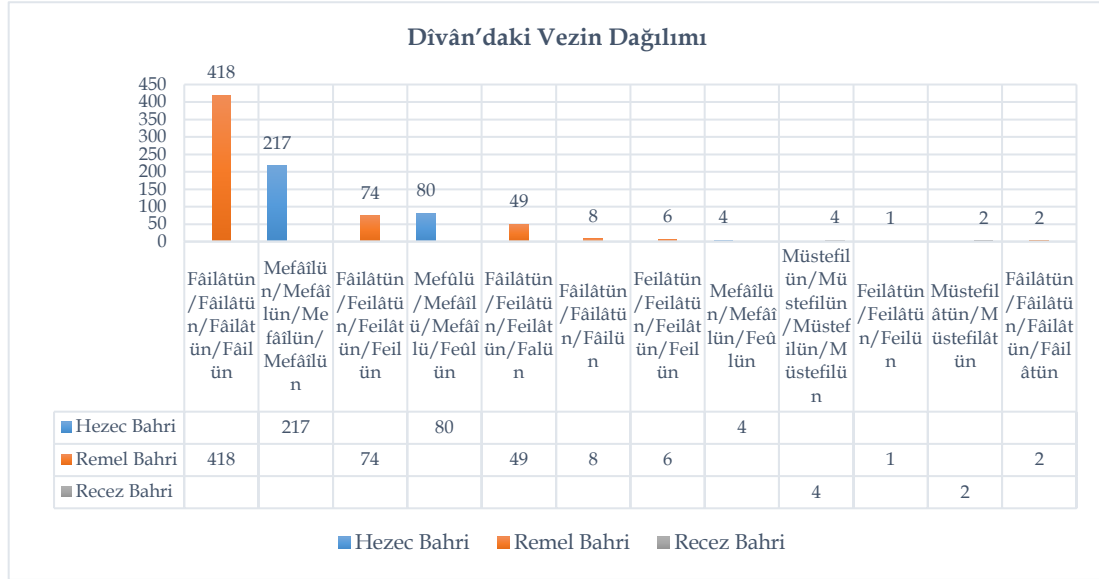
4.1.2. Vezin

Abdülmecîd Zühdi *Dîvânı*'ndaki bütün şiirlerde aruz vezni kullanılmıştır. Aruzun remel, hezec, recez bahirleri tercih edilmiştir. *Dîvân*'da bulunan toplam 865 şiirin tespit edebildiği kadarıyla 418 tanesi remel bahrinin “fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün” kalıbıyla yazılmıştır. 217 şiir hezec bahrinin “mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün” kalıbıyla, 80 şiir hezec bahrinin “mefâ ‘ülü mefâ ‘ilü mefâ ‘ilü fe ‘ülün” kalıbıyla yazılmıştır. Şiirlerin 74 tanesi remel bahrinin “fâ ‘ilâtün fe ‘ilâtün fe ‘ilâtün fe ‘ilün” kalıbıyla, 49 şiir remel bahrinin “fâ ‘ilâtün fe ‘ilâtün fe ‘ilâtün fa ‘lün” kalıbıyla yazılmıştır. Bunların dışında 8 şiir remel bahrinin “fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilün” kalıbıyla, 6 şiir remel bahrinin “fe ‘ilâtün fe ‘ilâtün fe ‘ilâtün fe ‘ilün” kalıbıyla yazılmıştır. 4 şiir hezec bahrinin “mefâ ‘ilün mefâ ‘ilün fe ‘ülün” kalıbıyla, 4 şiir ise recez bahrinin “müstef ‘ilün müstef ‘ilün müstef ‘ilün müstef ‘ilün” kalıbıyla yazılmıştır. 2 şiir remel bahrinin “fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün fâ ‘ilâtün” kalıbıyla yazılmıştır. 2 şiir recez bahrinin müstef ‘ilâtün müstef ‘ilâtün kalıbıyla yazılmıştır. 1 şiirde ise remel

² Abdülmecîd Zühdi *Dîvânı*, <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/616723>, [E.T. 12.12.2025].

bahrinin “fe‘ilâtün fe‘ilâtün fe‘ilün” kalıbı görülmektedir. Bu verilere göre remel bahriyle yazılan toplam şiir sayısı 558, hezec bahriyle yazılanların sayısı 301’dir. Recez bahri ile ise 6 şiir yazılmıştır. Vezinlerin grafiksel dağılımı aşağıdaki gibidir.

Tablo 2. Dîvân’daki vezinlerin dağılımı

4.1.3. Redif ve Kafiye

Sözlükte “arkadan gelen, takip eden” anlamındaki redif kelimesi divan edebiyatında kafiye düzeniyle ilgili bir terim olmuştur. Arap ve Fars edebiyatlarında kafiye teşkil eden kelimenin son harfine “revi” adı verilir. Manzum eserlerde kafiye teşkil eden kelimenin sonuna eklenen harf, hece, sözcük veya sözcük öbekleridir (Albayrak, 2007, s. 523). Kafiye ise ses tekrarlarının mısra sonlarında simetrik olarak kullanılmasıdır. Kafiye bir araya getirdiği unsurlar arasında ilişkiyi zorunlu kılar (Macit, 1996, s. 87). Kafiye kısaca, en az iki mısra sonundaki ses tekrarı olarak tanımlanabilir. Tek bir sesin tekrarıyla meydana gelen kafiye mücerret kafiye, birden fazla sesin tekrarıyla elde edilen kafiye mürekkep kafiye adı verilir (Saraç, 2018, s. 136). Abdülmecîd Zühdi Efendi, şiirlerinde redif ve kafiye çok zengin şekilde yer veren bir şairdir. Öyle ki bazen kendi mahlası olan “Zühdiyâ”yı bile redif olarak kullanmıştır. Kafiye mürekkep kafiye, mücerret kafiye göre daha fazla tercih etmiştir. Onun şiirlerindeki bu durum şiirini iki yönden etkilemiştir. Bu iki yönden biri olumlu biri olumsuzdur. Kafiye ve rediflerin olumlu yönü şiirdeki musikiyi artırması ve dolayısıyla kulağa hoş gelmesidir. Bunun akıcılığa ve şiirlerin kolay okunmasına da etkisi olmuştur. Olumsuz yönü ise fazla derecede tekrar edilen rediflerin okuyucuyu bir müddet sonra sıkıya başlamasıdır. Ayrıca şairin bu redifleri artık mısrayı doldurmak için yazmış olabileceği düşüncesinin okurda hâsıl olmasıdır. Zühdi Efendi’nin kullandığı bazı redif ve kafiye türleri birkaç nazım şekli üzerinden örneklenmiştir.

Dîvân’da bulunan gazel formundaki 16 naatın tamamında redif vardır. Bu rediflerde “ya Resûlullâh” lafzı ortaktır. Rediflerin geri kalan kısmı değişiktir. Redifler şöyledir: ya Resûlullâh (5), -sın ya Resûlullâh, -a geldim ya Resûlullâh, -ine ya Resûlullâh, -dur ya Resûlullâh, -ım ya Resûlullâh, -yım ya Resûlullâh, -ım ya Resûlullâh, -a ya Resûlullâh, -ruz ya Resûlullâh, -imiz ya Resûlullâh, -dur ya Resûlullâh. Kafiye türleri -a (3) mücerret olandır ve -et (2), -an (3), -in, -il, -em, -ar (2), -ib, -ab, -er mürekkep olanlardır.

Risâlet şânına Hak’dan merâtib yâ Resûlullâh

Şefâ‘at ümmete kılmak münâsib yâ Resûlullâh (NŞ.13/1)

Abdülmecîd Zühdi Efendi'nin kaleme aldığı 12 müstezattaki redifler -ım, -it, -m (2), -ın (2), -dum, -im var, -ım, -mez, -dur, -yız, -ın,-dur, -nın, -gel, -dım, -e (2), -duk, -dun, -ah, -dün,-li, -ürdün ve mahbub'dur. Kafiyelelerinden mücerret olanlar -a (6), -ş, -u, -l; mürekkep olanlar -an (8), -ah (2), -dım, -en (3), -endi (2), -at (2), -er (3), -ar (3), -az, -ad (4), -hdi, -ane, -aşka, -va, -al (2), -et (3), -imar, -ale, -üş, -ac' dır.

*Nâvek-i gamın itdi nişân beni nihân âh
Kıldıkça gümân âh
Cevriyle benim kıldı miyânımı kemân âh
Bir telh-i lisân âh* (Müst. 12/1)

4.1.4. Abdülmecîd Zühdi Dîvânı'ndan Örnek Şiirler

Kasideler³

Der Na' t-ı Şerîf-i Nebevî

1.

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

1. O şehin-şâh-ı a' zâm kâbe kavseyn ev ednâdır
Gerek dünyâ vü mâfihâda anıñçün günden ihyâdır
2. Yapıldı çarh-ı atlas pâyına ta' zîm ile anıñ
Olur Cibrîl aña rehber maqâmı ' arş-ı a' lâdır
3. Zebûr Tevrât İncîl Kır'ân'ın cümle mezâyâsı
'Ulüvv-i şânını te'bîd-i te'kîde hüveydâdır
4. Bu evşâf-ı Muhammed'dir kulağ tut sözüme merdüm
Nübüvvet hüccetinde hâtemü'l-enbiyâ imzâdır
5. Şeb-i mevlûdu rûşen eyledi cihânı ser-te-ser
Bize lutf-ı mürüvvet-i merhamet andan hedâyâdır
6. Kâmu eczâ-yı ' âlemi dırağşân itdi teşrîfi
Cebîninde hilâl-ebrûları mâhdan mücellâdır
7. Cemâliñ nûrına kevkeb semâda naqdini virse
Aña kıymet olur mu tâli' necm-i süreyyâdır
8. Ser-â-ser dehre verdi bedr-i ziyâlar nûr-ı ruhsârı
Muqaddemce o nûr Mûsâ cebînde dest-i beyzâdır
9. Aña ' ilm-i ledün ta' lim olunmuşdır İlâhî'den
Emel bezmi o zât-ı mükreme maşşûş müheyyâdır

³ Abdülmecîd Zühdi Dîvânı vr. 2b-3b.

10. Hayâtıyla memâtı feyz-i receble olup memlû
Müseccâdan ziyâde bürhânı ümmete aqvâdır
11. O hâdiş mâ-sivâya çeşm-i şevkiyle nigâh inmez
Ki fahr-i ihtiyâr eylediği kârı tevellâdır
12. Gül-i rûyına lisânım benim olduğca kim bülbül
O kerîm ibn-i kerîm âh u zulmetden müberrâdır
13. Ümîd rişterin kâf' eylesem kân-ı kerem senden
Vücûduñ mücrime ser-mâye-i dünyâ vü uhûrâdır
14. Beni ma' zûr tutunca sen şumâr itme mu' âşiden
Kâbûl et bu ricâmızı size bizden temennâdır
15. Ba' id eylemeyiñ elîf-ı ihsânın kıyâmetde
Ki deryâ-yı şefâ' atıñ bize bir katre-i mâdır
16. İmâm-ı çâr-ı yâre iktidâyız ehl-i sünnetle
Cüdâ ben olamam andan tarîkim baña zîbâdır
17. Dem-â-dem 'ömrümü şarf itmedim tâba muhallere
Bakma vakti zâyî' kıldığımız şî' ir-i inşadır
18. Bu dünyâya sebât olduğuna gâfil olup çeşmim
Geçe bu hâl eyle evkâtıma bisyâr-ı cefadır
19. Nice giryeler itmem varmadan ben dâr-ı 'uqbâya
Belâlar gönderen serime benim şûm-i dünyadır
20. Dirîg eyleme **Zühdi**'den kerem ü lûfâ şâyeste
Seniñ sâyeñde mücrimler dü ' âlemde mükennâdır

Na' t-ı Şerîf

2.

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

1. Sezâdır seriñe tâc-ı risâlet yâ Resûlullâh
Seniñle buldı her âdem sa' âdet yâ Resûlullâh
2. Bu zulümden bizi kurtarmaya gönderdi Hâk zâtıñ
Nübüvvet ile sen geldiñ nihâyet yâ Resûlullâh
3. Bi-hamdillâh seniñ sâye-i lûfuñla bu illerden
Diyâr-ı âhire gitdi cehâlet yâ Resûlullâh

4. Ümîd itmez mi dünyâ vü mâfihâda her insân
Uyandıkça bu ğafletten şefa‘ât yâ Resûlullâh
5. Şümâr olmaz benim eyledigim gümrâhlığım aşlâ
Yetiştir baña sen Hâk‘dan hidâyet yâ Resûlullâh
6. Şeffi‘ ol **Zühdi**’niñ itdigi cürme uhrâda şâhım
Saña biñ cân ile kıldı dehâlet yâ Resûlullâh

Şarkılar⁴

1.

fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

I

Yâre şabâ itdigim zevk-i bahârım söylesün
‘Aşkla mest-i müdâmım yok kararım söylesün
Hasretiñ nîzeleri bir gün bizi eyler helâk
Var mıdır derdime çâre şîve-kârım söylesün

II

Ġoncalar oldukça küşâd bâğ-ı gül-zârda bu an
Mebhût ol bülbül biraz dil-dâra zârım söylesün
Eyledikçe vuşlat dîdârı biz andan taleb
Mektûm eyle gönül ‘anķâ-şîkârım söylesün

III

Kilk-i kudret harf be harf cebhemize yazdıkça kim
Bendeñe izhâr içün dilden nigârım söylesün
Râz-ı cânân **Zühdi** ifşâ eylemez bir merdüme
‘Âleme bildirmeye kurb-ı civârım söylesün

2.

fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilâtün fâ‘ilün

I

Eylediñ bizi ferâmûş nice müddet gelmediñ
Hem-dem olduñ âhiriyle bî-mürüvvet gelmediñ
Başka bir şeh-vârıyla oynadıñ güldüñ hezâr
Bizim illere niçün kıldıkça rağbet gelmedin

II

Hâtırım şîşe-mişâl size kırıldı nâ-gehân
İltifât idüp bu bezme rûy-ı cennet gelmediñ
Bir gönül almak içündür teşrîfiñ kâşâne

⁴ Abdülmecîd Zühdi Dîvânı vr. 24a-25b.

Hayli gündür eyledim bisyâr-ı da'vet gelmedin

III

Seyl-i eşkimden kana dünyâ boyandı görmeye
Vağanından eyleyüp bir kere ric'at gelmediñ
Zühdiyâ kuluña sen şefkat mürüvvetdir deyü
Nûr-ı dîdem lûtf idüp olmaya vuşlat gelmediñ

Muhammesler⁵

1.

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

I

Zülf-i sünbülün gibi gönlüm perîşân oldu gel
Giryelerle dîde-i eşkimiz 'ummân oldu gel
Nâvek-i müjgânıña 'uşşâk-ı nişân oldu gel
Eyledigün baña bu 'âlemde bir şân oldu gel
Sîne büryân hâl perîşân dîde giryân oldu gel

II

Bendeñi maḥzûn görüp gönlüm efendim olmadıñ
Zincîr-i cünûna kayd oldukça bendim olmadıñ
Raḥım idüp dilden ğamım serv-i bülendim olmadıñ
Zâr u zâr kıldıkça ben bend-i kemendim olmadıñ
Âteş-i 'aşkla cânân sîne büryân oldu gel

III

Meclis-i rindânda deryâ olup cûş eyledim
Bâde-i 'aşkı bu şeb şunduñ baña nûş eyledim
Mâ-sivâdan 'ârîyim dehri ferâmûş eyledim
Nice bülbülleri bu gül-şende hâmûş eyledim
Münkere göstermeye bir vakt-i bürhân oldu gel

IV

Ravza-i dilde sürgün işte bu nev-resteyi
Baña îmâ eyledi ğîsû-yı sünbül desteyi
Size ricâ iderim incitme gönlü ḥasteyi
Ḥâtır bin bir kere şor lûtfiñıza şâyesteyi
'Âşık-ı bî-çâreler ḥüsniñe ḥayrân oldu gel

V

Geldi ḥâtifden benim kulağıma şavt-ı âvâz
Hep şikeste oldu elde söylenen bu nağme-sâz
Eylerim şimdengirü ben şîve-kârım size nâz

⁵ Abdülmecîd Zühdî Dîvânı vr. 13b-14a.

Zühdiyâ'nın kıl kabûl bezmiñde eylerken niyâz
Sevdigim vîrân iken bu diller ' umrân oldu gel

2.

mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün mefâ' ilün

I

Deriñden ğayri bir pâya benim ber-dârımız yokdur
Bizim fer virecek gümrâhlığa imdâdımız yokdur
Ferâmûş eyleyeli anı dilde yâdımız yokdur
Muhaşşal kimseye zulm itmeye mu' tâdımız yokdur
Nazar it defter-i ' işyânda yâ Rab adımız yokdur

II

Olalı ğonca-i ğüsniñize ' âlemde ben mecbûr
Oñulmaz merhem-i kâfûrî sürmeñiz dil-i rencûr
Bizi sen luğf-ı faẓlıñdan hemîşe eyleme mehcûr
Benim rüsvâlîğim çokdur ẓalıñmaz ' aşkla maẓdûr
Nazar it defter-i ' işyânda yâ Rab adımız yokdur

III

' Aceb kim olamaz mı bu şikeste göñlümüz memnûn
' İzz ü endûhla her rûz u şeb olduğça biz maĥzûn
Keşide eyledikçe ben elem sitemleri her ğün
Görüp bu ĥâlîme ĥayrân olur şahrâdaki Mecnûn
Nazar it defter-i ' işyânda yâ Rab adımız yokdur

IV

Bize rencide itmekden nûr söyle şâhım efkâr
Benim zâr u fiĝânım sem' iñe gelmez mi kim dil-dâr
İdiñ dârımız feryâdımız her âdemîye zâr
Deriñde olalı cürmüm içün mu' tâdımız bu zâr
Nazar it defter-i ' işyânda yâ Rab adımız yokdur

V

Bu dil-dârıyla **Zühdiyâ** hemîşe eyliyor ülfet
Anıñ vaşlına her ' uşşâk ider biñ cân ile cür'et
Görünce didemi giryân baña çok eyledi şefkat
Beni cürm ü ğünâhdan ' ârî idüp vireli rahmet
Nazar it defter-i ' işyânda yâ Rab adımız yokdur

Gazeller⁶

1.

mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün mefâ'îlün

1. Yolu bâd-ı hazâna uğramadık bir bahâr yokdur
Aradım ser-te-ser dünyâyı şolmaz gül-î izâr yokdur
2. Kime teşbîh ideyim hüsniñiz dehrde ben tâ kim
Gönüller bendine zülfün gibi bir şîve-kâr yokdur
3. Diyâr-ı dili 'umrân eyleyüp meyl itdiñ 'uqbâyâ
Bilürim zerre kadar anda hiçbir târumâr yokdur
4. Saña ta'rif ideyim ben behiştîñ zevkîni zâhid
Açılsun lâle sünbül gül bu bâğda iğtidâ yokdur
5. Ne müştâk-ı behiştîm ki ne zevkî isterim anda
Cemâliñ görmeden gayri baña bir iftihâr yokdur
6. Bu menzilde murâd u maşûdum vir bize sen yâ Rab
Bu **Zühdi** kemteriñ gönülde şabra bir qarâr yokdur

2.

fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün

1. Bir qarîb merdüm diyâr mı ki cihân ağlar baña
Bir çile-keş 'aşıqım rahmın olan ağlar bana
2. Bir iki gün 'ömr içün dünyâyâ minnet eylemem
Bir misâfir âdemim kevn-i mekân ağlar bana
3. Bir bilen yok hâlimi anıñla itsem hasb-i hâl
Bir 'acâyib hâle düşvârım ki cân ağlar bana
4. Bir kemâl ehli ararım bu dehirde ben müdâm
Bir zamâna düşdi hâlim dîde kan ağlar bana
5. Bir vişâl-i yâre irmekdir murâdım olmadı
Bir hayâlî şem'e yanarım câvidân ağlar bana
6. Bir perîniñ **Zühdiyâ** dil olalı üftâdesi
Bir teraḥḥum eylemez mihr-i cihân ağlar baña

⁶ Abdülmecîd Zühdi Dîvânı vr. 34b-57b-126b-128a-143b-152b.

3.

fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün

1. Bir zamân âh eyleyüp giryân olursam kime ne
Bir zamân vîrân iken ' umrân olursam kime ne
2. Bir zamân bezm-i muhabbet eylesem dil-dâr ile
Bir zamân dünyâda çok tuğyân olursam kime ne
3. Bir zamân ünsiyet itsem tâğda vahşîlerle ben
Bir zamân her dîdeden pinhân olursam kime ne
4. Bir zamân Ferhâd olup Şîrîn'e delsem tâğları
Bir zamân gâmlar ile efgân olursam kime ne
5. Bir zamân Mecnûn-veş emşâl ararken Leylâ'ya
Bir zamân ben anlara akrân olursam kime ne
6. Bir zamân fahr-i libâs giyüp görünsem ' âleme
Bir zamân gâni iken vîrân olursam kime ne
7. Bir zamân yâr hasretiyle kan dökerken dîdemiz
Bir zamân ben vuşlat-ı cânân olursam kime ne
8. Bir zamân **Zühdi** bu ân ' âlemde ' uzlet eylesem
Bir zamân öz başıma sultân olursam kime ne

4.

fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlâtün fâ'îlün

1. Şîve-kârım kim büyütdi böyle müsta' nâ seni
Hûblara olmaya mümtâz kâmet-i bâlâ seni
2. Baña dâmen ' arşa-i ' âlemde olduñ külbeden
Besleyeli vâlideñ sükkârıyla ra' nâ seni
3. Zer kafesde ragbet itmey tutmaya şimdengirü
Hâk yaratdı zâtıñı bu dehre bir şeydâ seni
4. Hüsniñe oldukça ' âşık oldu ser-mest bendeñiz
Gûyâ nûş itmiş oluruz ey leb-i şahbâ seni
5. Eyledi Hâk kudretiyle femleriñ âb-ı hayât
Teşneniñ fu'âdını kandırmaya deryâ seni

6. **Zühdi** anlar o şadef ka' rında zâtın ey kerîm
Bilürim Mevlâ yaratdı lü'lü-i yektâ seni

5.

mef'ûlû mefâ'îlû mefâ'îlû fe'ûlûn

1. Yâr kâmetimiz egdi kemân eyledi gitdi
Dîdârın gözûme nihân eyledi gitdi
2. Leb-rîz iderek bâde-i ' aşkı bize şunup
Çeşmim demini hâke revân eyledi gitdi
3. Küşâd olalı ravza-i hüsninde bu güller
Biz gedâyı bülbül-i lisân eyledi gitdi
4. Gönlümüzi bend eyleyeli rişte-i zülfe
Şîveleriyle ' aklı ziyân eyledi gitdi
5. Kendüye benim dilimi râm ideli şûhum
' Âleme bizi şöhet ü şân eyledi gitdi
6. ' Aşk âteşine yaçalı **Zühdi** sizi dil-dâr
Hasretle seniñ dîdeñi kan eyledi gitdi

6.

mefâ'îlûn mefâ'îlûn mefâ'îlûn mefâ'îlûn

1. Cem oldı nice mey-keş sâkî vir peymâneler dönsün
Kadehler şevke geldi lebleri mercâneler dönsün
2. Yakîn ol meclise biz bendeñe ser-keşlik eyleme
Dîdem nûr cemâlin şem' ine pervâneler dönsün
3. Ne mümkündür kemend-i kâkülünden bize kurtulmak
Düşünce sevdâya zincîr-i bâf dîvâneler dönsün
4. Sizi ağyârım igfâl eyleyüp biz hasret olduğça
Sirişkimden nişâr eyledigim dürdâneler dönsün
5. Tokundukça şabâ gîsûlariñız perîşân itdi
Seriñde dem-be-dem şûhum mücevher şâneler dönsün
6. Ğam u endişenin def' ine buldı **Zühdi** bir çâre
Göñül küşâd idelim bezme gel peymâneler dönsün

Kıt'alar⁷

1.

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

Bezm-i rindâna muhabbet âşikâr itdikçe sen
 Bâğ-ı gül-zâra girersin zâr u zâr itdikçe sen
 Çile-keş olduğuma ta'n eylese münker bizi
 O söze virmem kulağ ben i' tibâr itdikçe sen

2.

fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilâtün fâ' ilün

Var belâ tığında dîdâra müdâm feryâdımız
 Kimse inkâr idemez Hâk' dan olan irşâdımız
 Nice sâldir eylerim ülfet kâdîm cânân ile
 Kim bizi tefrîk ider dostluğa var mu' tâdımız

Sonuç

Abdûlmecîd Zühdi Efendi, 19. yüzyılda Amasya'da yaşamış bir divan şairidir. Yeni edebiyatın ayak seslerinin duyulduğu bu dönemde hacimli bir *Dîvân* inşa etmiştir. Kendisi Nakşibendiye tarikatına bağlıdır. Tasavvufu şiirlerinde işler ama mutasavvıf değildir. Tek eseri *Dîvân*'ıdır. Başka bir eserine ulaşamamıştır. *Dîvân*'da hemen hemen her türden şiir vardır. Mürettep bir *Dîvân*'dır. Abdûlmecîd Zühdi Efendi, şiirsellik konusunda veya da kendi üslubunu bulma konusunda tam bir çizgi yakalayamamıştır. *Dîvân* boyunca inişli-çıkışlı bir hâli vardır. Birçok şairden etkilendiği şiirlerinden bellidir. Onun şiirinde bazen çok sıradan söyleyişler yer alır, bazen şiirde görmeye alışık olunmayan argoya varabilecek kelimeleri şiirine alır. İçli-yakıcı bir üslup taşıyan şiirleri olduğu gibi, insanı tebessüm ettiren şiirleri de vardır. Şiirlerinde derinsellik çok fazla olmasa da renklilik vardır.

Abdûlmecîd Zühdi Efendi bir gazel şairidir. 707 tane gazel yazmıştır. Söyleyiş olarak çok güzel gazelleri bulunmakla birlikte gazellerin çoğunun edebî gücü yüksek olmayıp gazeller birbirine benzemektedir. Gazelleri içerisinde konu olarak dikkat çeken bazı gazeller vardır. Bunlardan biri Abdûlmecîd Zühdi Efendi'nin "ashâb-ı keyf" için yazmış olduğu gazeldir. Diğerisi ise "çay" gazelidir. Bu tür gazeller, divan tertiplerinde alışıl gelmiş temaların dışında kaldığı için literatürde özgün bir yere sahiptir.

Abdûlmecîd Zühdi Efendi, Türk ve dünya tarihinden, dinler tarihinden, kozmolojiden, doğadan, toplumsal hayattan birçok öğeyi şiirinde ele alır. Bu yönüyle *Dîvân* zengin bir eserdir. Fakat yüzlerce şiirin olduğu *Dîvân*'da Abdûlmecîd Zühdi Efendi, tespit edebildiğimiz kadarıyla musiki adına pek bir şey zikretmez. *Dîvân*'da makam, usul ve form adlarına denk gelinmez. Çalgı aleti de yoktur. Bu da Abdûlmecîd Zühdi Efendi'nin edebî yönü için bir eksikliktir.

Abdûlmecîd Zühdi Efendi bir 19. yüzyıl şairi olmasına rağmen şiirlerinde, Batı edebiyatı anlamında, yenilik namına pek bir şey görülmez. O, geleneğin yolundan gitmeye çalışmış bir şairdir. Abdûlmecîd Zühdi Efendi, geleneğe yeni bir ses getirme noktasında iyi bir rol üstlenememiştir ama gelenek içerisinde çalışma boyunca belirtilen bazı farklılıkları yapmış bir şairdir. Şiirlerinde renkli sayılabilecek unsurlar vardır. Eserinden ortaya çıkan sonuç aşağı-yukarı böyledir. O, içinde yaşadığı büyük ve kadim

⁷ Abdûlmecîd Zühdi *Dîvânı* vr. 157a.

medeniyetin edebî ve kültürel kolu olan divan edebiyatında bir şekilde yer almak istemiştir. Bunu da kısmen başarmıştır.

Kaynakça

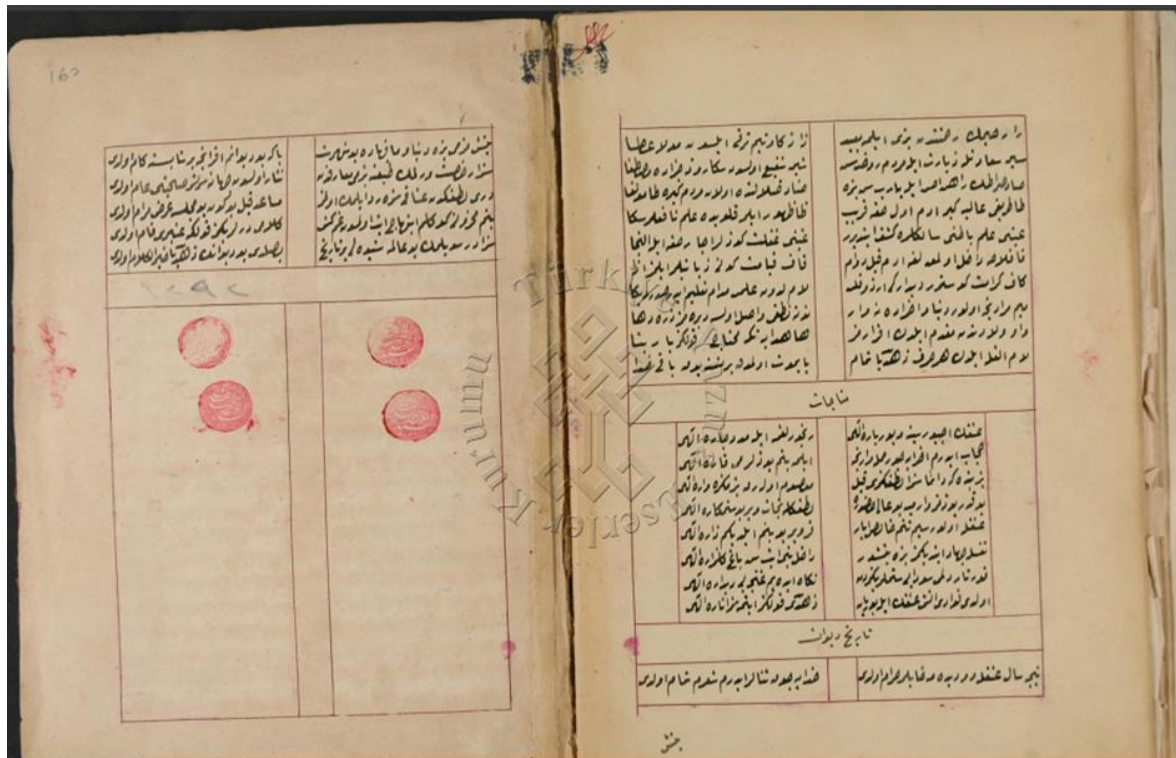
- Abdülmecîd Zühdi (ty.) *Dîvân*. Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı. <https://portal.yek.gov.tr/works/detail/616723> [Erişim tarihi: 12.12.2025].
- Albayrak, N. (2007). Redif. *TDV İslam Ansiklopedisi* (C. 34, s. 523), Ankara: TDV Yay.
- Demirbağ, Ö. (1999). *Koca Râgıb Paşa ve dîvân-ı Râgıb*. [Doktora Tezi]. Van: Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
- Ece, S. (2015). *Klasik Türk edebiyatı araştırma yöntemleri 1-2*. Erzurum: Eser Basım Yayınları.
- Hakverdioğlu, M. (2024). *Amasyalı dîvân şairleri*. Ankara: Sonçağ Akademi.
- Kılınç, A. (2021). *Fuzûlî dîvânı*. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı Yay.
- Küçük, S. (2019). *Baki dîvânı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Macit, M. (1996). *Dîvân şiirinde ahnek unsurları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Macit, M. (2017). *Nedîm dîvânı*. Ankara: T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları.
- Öztoprak, N. (2023). Dîvân neşirlerinde tertip üzerine dikkatler: Leylâ Hanım dîvânı örneği. *Dîvân edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 30, 418-442.
- Saraç, Y. (2018). *Eski Türk edebiyatına giriş, biçim ve ölçü*. Eskişehir: Anadolu Üniv. Yay.
- Ünver, İ. (1988). 19. yüzyıl dîvân şiiri. *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi*, 32, 131-140.
- Yasar, A. H. (2022). *Amasya tarihi*. C. 6-8, 9-12, R. O. Özel - S. K. Kurt (Haz.), Amasya: Amasya Belediyesi, Kültür Yayınları.
- Yavuz, K. (2013). Türk şiirinde nazire. *Dîvân edebiyatı Araştırmaları Dergisi*, 10(10), 359-424.

Ekler:

Abdülmecîd Zühdi Dîvânı'nın ilk ve son varakları

Varak 1b, 2a.

Varak 159b, 160a.